

Mirela MILIĆEVIĆ-ŠEČIĆ

CIVILNI PUHAČKI ORKESTRI U HERCEGOVINI U RAZDOBLJU AUSTROUGARSKE UPRAVE¹

Među prvim pjevačkim društvima nastalim na području Hercegovine, osnivaju se Narodno glasbeno-pjevačko društvo “Hrvoje” (1888.) u Mostaru i Hrvatsko glazbeno pjevačko društvo “Slavulj” (1893.) u Trebinju. Ova društva dijele slične razvojne puteve s drugim društvima koja su osnovana krajem 19. i početkom 20. stoljeća u našoj zemlji. No, njihova djelatnost izdvaja se zbog činjenice da su uspješno realizirali nabavku instrumenata i osnivanje puhačkih orkestara u vremenu početaka institucionalnog glazbenog djelovanja u našoj zemlji i uopće susretanja s europskom glazbenom praksom. Mada su “Hrvoje” i “Slavulj”, kao članovi Saveza hrvatskih pjevačkih društava imali česte kontakte i dijelili zajedničke ciljeve, što se tiče zajedničkih nastupa posebno značajna bila je 1913. godina kada su se sreli dva puta. Prvo je “Hrvoje” gostovao u Trebinju s ciljem prikupljanja pomoći za gradnju društvenog doma “Slavulju”, a potom će uslijediti njihov zajednički nastup na jednoj od značajnijih kulturnih manifestacija održanih početkom stoljeća u našoj zemlji.

U predvečerje austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini održana je svečanost otvorenja Zakladnog doma Hrvatskog kulturnog društva “Napredak” u Sarajevu. Bio je to svojevrstan kulturni presjek u našoj

¹ Determinirajući prostor Hercegovine izdvojen je zbog činjenice da je ovaj rad dio istraživačkog projekta poslijediplomskog studija na Muzičkoj akademiji u Sarajevu pod nazivom “Muzika u Hercegovini 1878.-1941.” te su korišteni podaci dobiveni isključivo istraživanjem na geografskom prostoru Hercegovine koji se prostire u četverokutu Trebinje–Livno–Šćit–Gacko. Druga odrednica “civilna” upućuje na činjenicu da istraživanjem nisu obuhvaćeni vojni puhački orkestri stacionirani u tom razdoblju na navedenom području.

zemlji i prilika da se pokaže i predstavi sve aktivno i reprezentativno u tom trenutku. Posebno važno mjesto u okviru dvodnevnog programa dobila su dva puhačka orkestra. O proslavi otvorenja zgrade “Napretka” u Sarajevo 27. i 28. 9. 1913. *Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1914.* piše: “Uz svirku davorija već je u 5 sati vojno-veteranska glazba pošla na kolodvor da dočeka goste iz Hercegovine. Došlo ih je preko 150, a među njima 25 uniformiranih članova Hrvatskog glazbenog društva ‘Slavulj’ iz Trebinja s potpunom svojom glazbom i zastavom, ‘Hrvoje’ iz Mostara sa zastavom, ‘Hrvatski sokol’ iz Mostara s fanfaram i zastavom, ‘Sokoli’ iz Konjica i Čapljine itd. (...) Svrstani u uzoran red, gosti su uz pratnju triju glazbi (‘Slavulj’, mostarski ‘Sokol’ i sarajevski veteranci) krenuli u grad. Sve tri su glazbe naizmjenice skladno svirale i uveličavale ovo rijetko slavlje. (...) Sarajevo je odzvanjalo od svirke, a krasne hrvatske davorije oduševljavale su učesnike povorke, koji su u uzornom redu i hrvatskim dostojanstvom stupali kroz guste špalire svijeta. ‘Slavuljeva’ glazba kojom je upravljao g. Karlo Mohr i fanfara ‘Hrvatskog sokola’ iz Mostara zadivile su općinstvo svojim preciznim sviranjem i skladnim izvođenjem davorija i ostalih skladbi.”

U osvrtu na svečanost otvaranja “Napretkovog” Zakladnog doma u Sarajevu nekoliko puta je naglašen značaj i doprinos koji su dva puhačka orkestra iz Hercegovine dali ovoj svečanosti, no priča o ovim orkestrima počinje i više od dvije decenije ranije.

Puhački orkestar u Mostaru

Odmah nakon osnivanja i održanih prvih javnih nastupa *Narodnog pjevačkog društva Hrvoje u Mostaru*² javila se želja za formiranjem društvene glazbe “jer su osnivači znali da glazba najviše djeluje na srce građanstva i da se glazbom najprije i najviše probuđuje uspavani narodni duh (...). Donesena je odluka da se što prije u okviru pjevačkog društva osnuje i glazbena sekcija, koja će svakom zgodom, a osobito pri javnim nastupima pjevačima i diletantima vrlo dobro doći (...).”³

Doprinosima podupirućih članova Društvo je skupilo 1000 forinti pa su ubrzo (1889.) nabavili instrumente i uniforme za svoje glazbare.

² Generalnim odobrenjem Zemaljske vlade iz 1897. godine bit će dopušteno navođenje nacionalnih obilježja u nazivima društava. Od tada Društvo nosi naziv Hrvatsko glazbeno pjevačko društvo “Hrvoje”.

³ Spomenica o pedesetogodišnjici Hrvatskog pjevačkog društva “Hrvoje” u Mostaru (1888-1938), Mostar, 1939.

U osnivačkim dokumentima Narodnog pjevačkog društva naveden je zborovođa A. Prochaska⁴ o kojem nema sačuvanih podataka. No, ubrzo će uslijediti promjena stručnog voditelja i učitelja glazbene teorije. Za zborovođu i kapelnika Društva 23. 11. 1889. godine dolazi Vinko Šubir⁵ iz Zagreba koji će u Mostaru ostati sedam godina, sve do 1896. godine. Plodovi njegovog rada pokazani su već nakon nekoliko mjeseci kada je ulicama grada Mostara svirajući prošla civilna glazba. Ondašnji tisak zabilježio je sljedeće: “Narodna glazba u Mostaru 17. 5. 1890. godine prvi put je nastupila serenadom biskupu Paškalu Buconjiću. Ovo je prva i jedina glazba u Bosni i Hercegovini. Glazba je odsvirala: *Lijepa naša domovino, Carevka, Prosto zrakom, Banovci.*”⁶

Stručno vođenje i poduka iz glazbene teorije učinili su znatan napredak koji je pokazan na društvenoj zabavi održanoj 8. 12. 1891. godine sljedećim programom: *Zajčeva Poputnica Nikole Jurišića*, Verdijeva fantazija iz opere *Trubadur*, Karišik hrvatsko-hercegovačkih pjesama pod naslovom *Što je naše, više nije, Zajčeva Himna Gunduliću.*⁷

“Nepotrebno je isticati, jer se po sebi razumije, da je glazbena sekcija svojim sudjelovanjem stvarala posebni štimung ne samo na javnim priredbama, nego svakom zgodom, kadgod je korporativno prošetala gradskim ulicama.”⁸ Orkestar je obogatio glazbeni dio zabava Društva, a svojim sviranjem na ulicama Mostara predstavljao je pravu glazbenu atrakciju.

Povodom svečanosti otvaranja Čitaonice, za koju je konačno stiglo formalno odobrenje Zemaljske vlade u Sarajevu, priređena je svečanost 3. 7. 1892. godine i izveden obimniji kulturni program u okviru kojeg su svoj nastup realizirali i glazbari vođeni kapelnikom Šubirom. Svirali su: *Cherny Mi smo braća hrvatskog koračnica*, *N.N. Kralj mornara*, *V. Šubir – Černy San i java hrvatska fantazija za solo hornu.*⁹

Iste godine kroničari će zabilježiti još jedno pojavljivanje mostarskog orkestra prilikom povratka izaslanstva Društva “Hrvoje” sa svečanosti otkrivanja spomenika Frani Gunduliću u Dubrovniku. O tome don Mate Nuić piše “(...) da je društvena glazba pohrlila delegatima u susret te ih na stanici u Čapljini pozdravila veselom dobrodošlicom”, a potom i da

⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo 1 (ZVS 1), br. 180888-V-3/1916. š. 39-348/5

⁵ Zborovođa Hrvatskog obrtno-radničkog pjevačkog društva “Sloboda” iz Zagreba.

⁶ *Glas Hercegovca*, 21, 1890.

⁷ *Glas Hercegovca*, 81, 1891., Večernja zabava.

⁸ Spomenica o pedesetogodišnjici Hrvatskog pjevačkog društva “Hrvoje” u Mostaru (1888-1938), Mostar, 1939.

⁹ Isto.

su “(...) izaslanici uz zanosne poklike i snažan odjek Hrvatske glazbe, svečano dopraćeni u društvene prostorije”.

Sljedeći zabilježeni nastup “Hrvojeve” glazbe bio je na proslavi svečanosti pedesetogodišnjice osnutka Hercegovačke franjevačke redodržave 26. 7. 1896. godine u Mostaru kada je program otpočeo koncertom glazbe Narodnog glazbenog pjevačkog društva “Hrvoje”.

Društvo “Hrvoje” dobilo je svoj dom 1897. godine. Na prigodnoj svečanosti ovome u čast nema spomena o glazbarima. Sjetimo se ovdje da je godinu dana ranije Vinko Šubir napustio Mostar, što se zasigurno odrazilo na odvijanje glazbenih aktivnosti Društva. U programima koje Društvo priređuje u to vrijeme sudjeluje orkestar austrougarske vojske stacioniran u Mostaru.¹⁰

U to vrijeme u Mostaru je djelovalo Društvo za tjelesni odgoj “Hrvatski sokol”¹¹ i u njegovom okrilju postojala je orkestarska skupina – fanfara.

Sl. 1. Fanfara “Hrvatskog sokola” u Mostaru, 1900. godine.

¹⁰ Proslava u čast otvaranja Hrvatske dioničke tiskare u Mostaru u ponedjeljak 3. 4. 1899. u kazališnoj dvorani Doma Bratovštine održana je zabava sa plesom uz sudjelovanje c. i k. Vojničke glazbe 8. pješačke pukovnije. (*Osvit*, 26, 1899.) Isto se ponavlja 7. 5. i 10. 9. 1899. (*Osvit* 37, 1899. i *Osvit* 73, 1899.)

¹¹ Program aktivnosti društva “Hrvatski sokol” bio je iznimno popularan jer su pored tjelovježbi uspješno organizirali svečanosti i zabave s plesom koje su bile dobro posjećene.

O fanfari “Hrvatskog sokola” nema puno podataka, tek zna se da ih 1914. godine preuzimaju austrijske vlasti. Usporedba jedine sačuvane fotografije fanfare iz 1900. godine s fotografijama “Hrvojevog” orkestra otkriva da je jedan dio glazbenika iz Hrvoja prešao u “Sokolsku” fanfaru.

Previranja se ovim ne završavaju jer već 1902. godine tisak piše: “(...) Koliko se vidi po radu našeg Hrvoja kroz ovo kratko vrijeme sva je prilika, da bi mogla jednog dana u Mostaru osvanuti građanska Hrvatska glazba, koja je i prije nekoliko godina veselila grad. U društvu Hrvoje, naime, pokrenuta je akcija da se ta glazba oživi, te se evo poduzelo da se ta živa želja građanstva ostvari, a kako se je uprava i zborovođa lijepo zauzeo, nada je, da će nešto biti. Uprava je uvela vježbe s glasbalima te već imade 40 glazbara, koji su se marno dali na posao. Vrlo bi nam drago bilo kad bi se to ostvarilo, jer to je davna želja hrvatskog građanstva. Bilo sretno.”¹² Ovaj optimizam kroničara temelji se na činjenici da “Hrvoje” u svojim redovima ponovno ima kvalificiranog glazbenika.

Nije sačuvan točan podatak kada novi društveni zborovođa August Remec dolazi u Mostar, ali u knjizi rođenih u Mostaru zabilježeno je da su August Remec i njegova žena Marija r. Blažina dobili četvero djece u Mostaru u razdoblju od 1903. do 1907. godine: Josipu Evelinu, Antu, Božicu i Justinu Ljubicu.¹³ Još jedan podatak svjedoči o boravku i radu Augusta Remeca u Mostaru. Naime, okružnica kojom su informirani članovi Saveza hrvatskih pjevačkih društava u Zagrebu o aktivnostima i poduzetom u 1904. godini izvješćuje da je prema rezultatima Natječaja za zbarske kompozicije horovođa “Hrvoja” iz Mostara, August Remec, nagrađen sa 40 Kruna za kompoziciju *Njoj* pisanu za muški zbor.

Fotografija “Hrvojeve” glazbe iz 1903. godine pokazuje da su glazbenici iz “Hrvatskog sokola” ponovno u “Hrvojevom” orkestru. Mada “Hrvojev” orkestar ne sudjeluje na društvenim zabavama priređivanim 1903. godine tisak bilježi: “Na radost cijelog građanstva pokazala se je željno očekivana Hrvojeva glazba te je prvi dan Uskrsa prije podne svirala od društva, Stefanijinim šetalištem, pa Zahumskom do pred crkvu, praćena mnogobrojnim svijetom (...).”¹⁴ Kretanje orkestra kroz grad je i danas prisutna tradicija kao prvomajska budnica s tim da je vremenom mijenjala svoje kretanja. Prije više od stotinu godina orkestarska povorka kretala je ispred Društvenog doma (“Hrvoja”), kroz Crkvenu ulicu, prema Zahumu

¹² *Osvit* 25, 27. 4. 1902.

¹³ MILETIĆ, DRAGO KARLO, *Hrvatska glazba u Mostaru*, Mostar, Hrvatska glazba Mostar, 2000.

¹⁴ *Osvit* 30, 18. 4. 1903.

(gdje se svirala koračnica *Bog i Hrvati*), zatim se na Balinovcu skretalo ispred Biskupije gdje je obvezno svirala u čast biskupu, a zatim je išla na Rondo pa ispred Gimnazije na Paralelnu ulicu (današnji Bulevar – op. a.) i uzduž uskotračne željezničke pruge do rampe kod Društvenog doma, gdje je krug zatvoren.

Sl. 2. Hrvatska glazba u Mostaru, 1934. godine.

Bilo je to posljednje spominjanje Hrvojevog orkestra u javnoj riječi. Mostarski puhači će do 1914. godine ostati pod okriljem Sokolske fanfare. Dolazak i predan rad novog zborovođe Augusta Remca nije bio dovoljan razlog za ponovno vraćanje glazbara pod krov Hrvoja. Ovo dokazuje i program realiziran na svečanosti instalacije Hrvojeve zastave koja je održana 13. 14. i 15. 8. 1904. godine. Mada su članovi Hrvoja uz bok s članovima Sokola bili domaćinima brojnim gostima pristiglim u Mostar na svečanosti su svirali samo gosti: Općinska glazba iz Metkovića i vojni orkestar Nadvojvode Karla br. 3.¹⁵

¹⁵ ABH, Napretkova kulturno-historijska zbirka, br.1820.

I sljedećih godina Hrvoje će redovito održavati zabave na kojima je težište bilo na predstavljanju horskih kompozicija i dramskih komada, ali uz sudjelovanje vojnog orkestra austrougarske vojske. Puhači ostaju u Sokolskoj fanfari gdje ih zatičemo 1913. godine u akciji pomoći prijateljima u Trebinju radi izgradnje "Slavuljevog" doma.

Sačuvana prepiska između Mostarskog "Hrvoja" i "Slavulja" iz Trebinja vrijedno je svjedočanstvo o suradnji prijateljskih društava, ali i glazbenim aktivnostima u to vrijeme.

Puhački orkestar u Trebinju

Devedesetih godina 19. stoljeća, u isto vrijeme kada dolazi do pojave institucionalnog djelovanja u Mostaru, kao najvećem kulturnom središtu Hercegovine, slični procesi otpočinju i u Trebinju. Dugogodišnja nastojanja trebinjskih Hrvata da osnuju kulturno nacionalno društvo kulminirala su 21. 6. 1891. godine na zabavi u Abazovini na dobru begova Resulbegovića kada su se okupljeni: velečasni dr. Luka Lovro Senjak, Ivan Kušec, Josip (Jozo) Budalić, Jusuf beg Defterdarević, Pero Sambrailo, Antun Petrušić, Josip Alaga, Ivan Ljubomir, Kristo Žeravica, Josip Dorschner i drugi složili oko ideje pokretanja pjevačkog društva. Pored pojedinaca iz samog Trebinja na osnivanje i razvojni tijek društva kao budućeg kulturnog središta utjecat će blizina i izravni kontakti sa srodnim društvima u Dubrovniku i Kotoru.

Prvi javni nastup ostvaren je 25. 2. 1892. godine u korist gradnje rimokatoličke crkve. Zabava s istim programom ponovljena je 29. 2. 1892. godine.¹⁶ U programu zabave navedene su tri kompozicije: *Zbogom neharna dušo*, *Moja Lađo* i *Moja pjesma*, koje je otpjevao zbor pod ravnanjem Bernarda Kleina.¹⁷

Odobrenje vlasti za osnivanje Pjevačkog društva "Slavulj" stiže 13. 2. 1893. godine skoro dvije godine nakon inicijativnog sastanka na kojem su dogovorene buduće aktivnosti.

U namjeri da otupe oštrice napada onih koji su rad društva Slavulj gledali u kontekstu djelovanja zbora rimokatoličke crkve u Trebinju, donosi se odluka o formiranju društvenog orkestra. Imućniji građani Trebinja kupili su instrumente za limenu glazbu i poklonili ih Društvu. Tim povodom 29. 10. 1893. godine održana je izvanredna glavna skupština na čijem je

¹⁶ Arhiv HGPD "Slavulj" u Trebinju.

¹⁷ Bernard Klein spominje se više puta u arhivskim dokumentima HGPD "Slavulj" kao jedan od najstarijih članova.

Sl. 3. Istaknuta godina osnivanja Hrvatskog glazbenog i pjevačkog društva "Slavulj" (1893.) zabilježena na ovoj slici govori o činjenici da su se organizirani oblici djelovanja javili i četiri godine prije službenog početka rada Društva.

dnevnom redu bila promjena naziva društva u Glazbeno i pjevačko društvo "Slavulj" u Trebinju za što je odobrenje stiglo već sljedeće godine. Za kapelnika Društva izabran je i od vlasti potvrđen Josip Bugatela iz Kotora koji je i sam svirao hornu. Osnivanje glazbe je pratio dobar odziv okupljene omladine koja je za godinu dana ostvarila zavidan napredak. Kapelnik je bez zastoja podučavao podmladak i to razdoblje je označilo pravi polet u radu "Slavulja".¹⁸ U siječnju 1894. zatraženo je odobrenje da mogu "pribaviti učitelja glazbe", u travnju je "Slavulj" tražio da nastupom proslavi praznik Bajram, a u svibnju iste godine da "Slavuljeva" glazba svira izvan svojih prostorija. Posljednjem zahtjevu nije udovoljeno i dugo vremena će ostati na snazi ova zabrana sviranja ulicama. Kapelnika Josipa Bugatelu 1895. godine zamjenjuje Josip Suzanko koji je bio kapelnik Gradske glazbe u Dubrovniku.

Društvo "Slavulj" sudjeluje s kompletnim orkestrom 22. 1. 1895. godine u Ljubuškom na zabavi povodom nabavke orgulja. No, iste godine nije im odobreno nastupiti 1. 5. (proslava 1. svibnja) na Trgu u Trebinju, a 8. 9. na Malu Gospu (Društvena slava) odobrava se samo sviranje u Crkvi i društvenim prostorijama. Pri tomu zabranjuje im se i nošenje odora. Opetovana molba Društva upućena ministru Kalayu nije promijenila ovakvo stanje.

¹⁸ NIKOLA SAMBRAILO, *Postanak, razvitak i rad Hrvatskog glazbenog i pjevačkog društva "Slavulj" u Trebinju*, ruk. Napretkov arhiv, Arhiv Bosne i Hercegovine, 1932.

Ipak, "Slavulj" sudjeluje na svečanom blagoslovu društvene zastave Hrvatske radničke zadruge u Dubrovniku 28. 6. 1896. godine i tom prilikom su organizirani izleti u Mline i Župu Dubrovačku. Glazbenicima je dopušteno od odore nositi samo kape. Ovim kontinuiranim zabranama pridružuju se i one u pogledu predloženih kompozicija koje se često izbacuju i zamjenjuju prikladnijima.

Početak 1897. godine "Slavulj" se spremno odazvao apelu za pomoć prijateljskog Društva "Hrvoje" iz Mostara te priređuje zabavu u korist gradnje njihovog društvenog doma. Konačno, 1899. godine "Slavulj" dobiva dozvolu nositi svoje bijele mornarske odore s tzv. ruskim kapama. Tako obučeni sudjeluju na proslavi razvijanja barjaka Hrvatskog pjevačkog društva Trebević u Sarajevu 1900. godine.

Desetogodišnjicu opstanka Društvo proslavlja 1901. godine uz sudjelovanje Hrvatskog pjevačkog društva "Gundulić" i Hrvatske radničke zadruge iz Dubrovnika, "Hrvoja" iz Mostara, "Trebižata" iz Ljubuškog i ostalih hrvatskih društava iz Čapljine, Metkovića, Gruda i Kotora. Proslavi je nazočilo mnogo Župljana i Konavljana u narodnim nošnjama.¹⁹ Sljedeće 1902. godine Društvo je dobilo svoj konačan naziv Hrvatsko glazbeno pjevačko društvo "Slavulj", potvrđeno je imenovanje Ivana Kušca za zborovođu,²⁰ a osnovan je i tamburaški zbor pod vodstvom Nikole Sambraila.

Posvećenje zastave "Slavulja" održano je 7. i 8. 9. 1902. godine "uz sudjelovanje hrvatskih bratskih društava".²¹ Zakladnici Društva s većim prinosima bili su mostarski biskup Paškal Buconjić, dr. Luka Lovro Senjak iz Zagreba, Paulina Kisić iz Rijeke Dubrovačke i don Mato Pišta kanonik iz Dubrovnika. Tim povodom tiskan je obiman dvodnevni program sa sudjelovanjem kora, tamburaškog zbora, diletantske sekcije i orkestra koji je trebao uoči svečanosti obilaziti gradskim ulicama, a sljedećeg dana izvesti "budnicu kroz gradske ulice uz gruvanje topova". Rješenjem podneska od 25. 8. 1902. godine odobren je predloženi program osim u spomenutim dvjema točkama koje se odnose na sviranje orkestra na ulicama Trebinja.

Na Glavnoj skupštini 19. 4. 1903. godine odlučeno je o pristupanju "Slavulja" Savezu pjevačkih društava u Zagrebu. Prijava i historijat društva su poslani u Zagreb 12. 5. 1903. godine.

Sljedeće godine donesena je odluka o poduzimanju potrebnih koraka za gradnju društvenog doma kako bi Društvo konačno dobilo svoj prostor. U nedostatku vlastitih prostorija članovi orkestra su držali instrumente

¹⁹ Isto.

²⁰ ABH, ZVS-1, br. 112359-2, š. 18/94/4

²¹ Arhiva HGPD "Slavulj" u Trebinju.

Sl. 4.
*Hrvatsko
glazbeno
pjevačko
društvo
"Slavulj".*

kod kuće, o čemu je vođena uredna evidencija. Članovi Društva su redovito upozoravani na ozbiljan i marljiv odnos prema instrumentima, koji su smatrani imovinom Društva. Iznimno važno pitanje za rad i djelovanje društva "Slavulj" bilo je rješavanje smještaja, odnosno osiguranje vlastitog prostora. U tu svrhu ustanovljen je Odbor na čelu s predsjednikom Društva Petrom Sambrailom, dok je glavni povjerenik bio dr. Luka Senjak koji je tim povodom došao iz Ljubljane. Odbor se dopisom obratio Zemaljskoj vladi da im se omogući prikupljanje donacija za gradnju Društvenog doma. Na ovu zamolbu odgovoreno je negativno zbog, kako su obrazložili, sumnje u realno ostvarenje.²²

U okviru Slavulja 7. 10. 1904. godine osnovana je podružnica Hrvatskog društva za namještanje mladeži u zanate i trgovinu za grad Trebinje, Bileću i okolicu. Na popisu izvršujućih članova koji smo našli u sačuvanoj dokumentaciji Društva "Slavulj" nalaze se ukupno 33 imena (23 muških i 10 ženskih članova) razvrstana u četiri sekcije: orkestar, tamburaški zbor, pjevački zbor i diletanti, s tim da je gotovo svaki pojedinac bio članom nekoliko sekcija. Tako orkestar broji 18, tamburaški zbor 10, pjevački zbor 14 muških i 10 ženskih i diletantska sekcija 17 članova.

Iz Arhiva Društva saznajemo da je u razdoblju 1905.-07. godine potpredsjednik, zborovođa i režiser Društva bio Ferdo Vrbančić, a učitelj glazbene teorije ili kako se navodi u dokumentaciji "učitelj glazbe i tambura" Josip Suzanko koji je s Društvom "Slavulj" od 1895. godine.

²² ABH, ZVS, br. 180888-3/1904. š. 19/55/14

U godinama koje slijede "Slavulj" s tamburaškim i pjevačkim zborom te glazbom često gostuje u okolnim mjestima: Grepci, Ravno, Hrasno, Gabela, Čapljina, Ljubuški, Grude i ostale Konavle, Župu i Bileća. Često nastupa i u samom Trebinju priređuje zabave, sijela, komemoracije, plesove i druge priredbe. No, jedna od važnijih zadaća ostaje riješiti useljenje Društva u vlastiti prostor.

S ciljem pomoći u ostvarenju ove zadaće 24. 3. 1913. godine u Trebinje dolazi 40-50 članova Hrvatskog glazbenog i pjevačkog društva "Hrvoje" iz Mostara. Kako se navodi u pismu tim povodom upućenim iz Mostara "s Hrvojem dolazi 'Soko' korporativni te sokolska potporna fanfara" da bi održali koncert u korist Hrvatskog doma, odnosno izgradnje Društvenog doma "Slavulja". U Trebinje je drugog dana Uskrsa stiglo 50 članova "Hrvoja" kako bi održali koncert s plesom. Sa stanice predvodila ih je Sokolska fanfara koja je za ovu priliku posudila veliki bubanj od "Slavuljevog" orkestra jer je njihov bio oštećen. Zanimljivo je da su iz "Hrvoja" predložili da na koncertu nastupi i vojni orkestar iz Trebinja i to sa hrvatskim pjesmama koje imaju na repertoaru. Planirano je bilo tiskanje plakata, ali kako nije sačuvan niti jedan primjerak ne znamo je li vojni orkestar uopće nastupio na spomenutom koncertu.

Treba reći da izgradnja društvenog doma Društva "Slavulj" u Trebinju nije nikada realizirana, tako da je zemljište kupljeno za tu svrhu u najotmjenijem dijelu Trebinja, u Bregovima, prodano 1930. godine podružnici Školskih sestara Franjevačke provincije Mostar.

I prije nego ratna stradanja 1914.-18. i poslijeratne društveno-političke okolnosti, ostave neizbrisive tragove u biografijama ovih dvaju pjevačkih društava dogodit će se njihov slavodobni susret u Sarajevu.

U prijateljskom ozračju i svečarskoj atmosferi ostvaren je potpun uspjeh nastupom dva pjevačka društva koja je, pored drugih sličnosti, zbližavala i činjenica da su u njihovim redovima nastali prvi, i sve do vremena nakon Prvog svjetskog rata, jedini civilni puhački orkestri u Hercegovini. Bila je to predstava za promatrače društvenih i kulturnih promjena u zemlji koja se postupno otvarala europskoj kulturi, ali isto tako i pokazatelj budućih pravaca razvoja. Europa se nalazila na pragu najveće do tada svjetske katastrofe, a val stradanja zahvatit će i značajno izmijeniti prilike u Bosni i Hercegovini. Vlast će 1914. godine od Društava izuzeti nađenu pokretnu imovinu, društveni namještaj i rekvizite za pozornicu. Ali većina glazbenih instrumenata je spašena jer su ih članovi zadržali kod svojih kuća.

Puhački orkestri postat će učestaliji oblik muziciranja u Hercegovini tek nakon Prvog svjetskog rata. Osnovat će se orkestri u Konjicu, Stocu, Trebižatu, Ljubuškom i drugim većim mjestima.

Mostarski puhački orkestar nastaviti će svoj rad samostalno pod nazivom Hrvatska glazba Mostar, dok će “Slavuljev” orkestar postupno gubiti bitku s materijalnim teškoćama što će dovesti do prestanka rada orkestra, a njegovi instrumenti ustupljeni “Napretkovoju” glazbi u Sarajevu. I pored velike želje da se obnovi “Slavulj” u Trebinju nije nikada uspio povratiti onaj prvobitni zanos i materijalne osnove za ponovno pokretanje rada dok se “Hrvoje” i Hrvatska glazba u Mostaru danas, uz uvažavanje činjenice o povremenim prekidima rada, pozivaju na tradiciju dužu od 120 godina.

Literatura

ČAVLOVIĆ, IVAN, Muzičke institucije i njihov značaj u razvoju kulturnog života, *Muzika*, IX, 2 (26), 2005., 25.-38.

ČELEBIĆ, EDIN, Hrvatsko pjevačko društvo “Hrvoje” 1888.-1914., *Hercegovina*, Mostar, 6, 1987., 151.-163.

ĐIVOJE, STIJEPO, O osnutku i radu Hrvatskog glazbeno-pjevačkog društva Hrvoje u Mostaru, *Napredak*, Sarajevo, I-II 1930., V, 1.-2.

FEROVIĆ, SELMA, Muziciranje u instrumentalnim ansamblima u Bosni i Hercegovini, u: Stijačić, Ž. (ur.) *Zbornik radova II*, Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, 1990., 15.-21.

Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1914., Sarajevo: “Napredak” Društvo za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata-katolika za Bosnu i Hercegovinu.

JELENIĆ, JULIJAN, *Kultura i bosanski franjevci I*, Fototip izdanja iz 1912., Sarajevo: Svjetlost, 1990.

JELENIĆ, JULIJAN, *Kultura i bosanski franjevci II*, Fototip izdanja iz 1915., Sarajevo: Svjetlost, 1990.

MILETIĆ, DRAGO KARLO, *Hrvatska glazba u Mostaru*, Mostar: Hrvatska glazba Mostar, 2000.

NIKIĆ, ANDRIJA, Crtice iz povijesti glazbe u Bosni i Hercegovini, *Naša ognjišta*, Duvno, br.3, 1973.

SAMBRAILO, NIKOLA, *Postanak, razvitak i rad Hrvatskog glazbenog i pjevačkog društva “Slavulj” u Trebinju*, ruk. Arhiv HKUD Napredak, 1932.

Spomenica pedesetogodišnjice hercegovačke franjevačke redodržave, uredio fra Radoslav Glavaš, Mostar, 1897.

Spomenica u slavu svečanog razvijanja zastave Hrvatskog glazbeno-pjevačkog društva “Hrvoje” u Mostaru, dne 13., 14. i 15. kolovoza 1904., Mostar 1904.

Spomenica o pedesetogodišnjici Hrvatskog pjevačkog društva “Hrvoje” u Mostaru (1888-1938), Mostar, 1939.